

Оксана Шиманська

СУТЬ І ФОРМИ ПРОЯВУ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Посилення глобалізаційних процесів в сучасних умовах зумовлює утворення якісно нової економічної системи світу, функціонування та ефективність якої пов'язані з використанням глобалізованих потоків ресурсів, зокрема – робочої сили. Формування відкритої економічної системи вимагає особливої уваги до змісту сучасних трудовіграційних переміщень, оскільки саме вони є одним із способів еманации глобалізованого суспільства.

Варто зазначити, що між явищами глобалізації та трудової міграції існує як прямий, так і обернений зв'язок. З одного боку, зростання мобільності населення, підтримане технологічним прогресом і поширенням інформаційно-культурного простору, було чинником і, у певному розумінні, джерелом глобалізації. З іншого ж боку – саме бурхливий розвиток глобалізаційних тенденцій стає фактором, що зумовлює сучасний стан та особливості розвитку трудової міграції. Такий підхід дозволяє, по-перше, віддзеркалити особливості саме сучасних форм трудовіграційних процесів, як похідних від глобалізації, відрізняючи їх від традиційних, притаманних минулим сторіччям формам міграції населення. По-друге, дозволяє уникнути однозначності в оцінці сучасних міграційних потоків. Цей аспект має винятково важливе значення для розробки конкретних заходів щодо управління трудовою міграцією.

За умов різкого збільшення обсягів міграції у планетарному масштабі саме трудова міграція набуває першочергового значення. Це означає, що при збереженні інших факторів, які визначають переселення, домінують суто економічні причини. Метою міграційних переміщень стали пошуки роботи, нової сфери застосування праці, що відображає або відсутність можливостей працевлаштування за попереднім місцем проживання, або недостатню

ефективність праці. Тобто, в умовах сучасного міжнародного ринку праці трудова детермінанта в міждержавних переміщеннях виступає основним фактором як в інтенсивності міграційного процесу, так і в його результативності.

Трудова міграція сьогодні стала невід'ємною частиною світової економіки. Її можна розглядати як одну із форм міжнародних економічних відносин, яка репрезентує собою процес переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу, зумовлений економічними причинами (наміром працевлаштування). Дослідження методологічних засад економічної компоненти явища трудової міграції на стадії сходження від абстрактного до конкретного потребує з'ясування і розмежування його сутності з одного боку, та форм зовнішнього прояву – з іншого. Лише при такому підході забезпечується можливість адекватного теоретичного обґрунтування конкретних принципів, способів і методів управління процесом трудової міграції за умов функціонування міжнародного ринку праці.

Під сутністю явищ і процесів об'єктивного світу, як відомо, розуміють їх внутрішню сторону, яку протиставляють зовнішній, що є поверхневим проявом сутності. Сутність означає основне, визначальне в явищі (або його окремих підсистемах та елементах), наявність в ньому таких властивостей і рис, які зумовлюють інші властивості, якості, відносини тощо. Форми прояву будь-якого явища означають зовнішнє існування його сутності. Але визначити сутність як внутрішній, а форму прояву як зовнішній зв'язок – означає не розв'язати, а у кращому випадку окреслити проблему. По-перше, відмінність внутрішнього є відносною, а, по-друге, те, що в одному типі зв'язку виступає як внутрішнє, у іншому – може бути зовнішнім. Тобто, взаємодія сутності і форми має діалектично-суперечливий характер. Лише в процесі такої взаємодії розкривається економічна природа, внутрішня структура явища і сутність виступає більш сталою, а форма – рухомою, більш змінюваною.

Отже, явище трудової міграції повинно розглядатись на основі з'ясування суперечливої єдності як внутрішніх, так і зовнішніх сторін його характеристики, які проявляються на поверхні явищ суспільного життя. У якості останніх можуть бути представлені такі форми трудової міграції, які можна класифікувати за:

- територіальною спрямованістю міграційних потоків;
- категоріями працівників (працівники-мігранти; сезонні працівники; стажисти, які працюють за наймом; особи, зайняті у межах договорів підряду);
- статево-віковою структурою мігрантів;
- освітнім рівнем;
- тривалістю виконуваних за кордоном робіт;
- видами діяльності.

Ці форми є проявами сутності трудової міграції. Згадка про них на стадії з'ясування суті явища трудової міграції не є випадковою чи формальною. Завжди першим щаблем пізнання сутності є стадія емпіричного аналізу, коли за формою прояву, яка є видимою стороною дійсності, з'ясовується глибинна суть явищ і процесів і лише згодом здійснюється зворотній рух, який дозволяє виявити чому і яким чином глибинна сутність отримує саме таку, а не іншу форму прояву.

Важливим є і той факт, що поряд з формами прояву, існують і форми самої сутності процесів і явищ. Адже відомо, що з'ясувати сутність – означає з'ясувати внутрішню суперечність, бо саме вона репрезентує зовнішній прояв і динаміку того чи іншого об'єкта. У свою чергу, внутрішня суперечність є суперечністю сутнісних форм.

Якщо форми прояву трудової міграції, завдяки своїй очевидності (адже вони виступають на поверхні явищ суспільного життя) особливих дискусій серед дослідників не викликають, то проблеми сутнісних форм явища трудової міграції належним чином ще навіть і не поставлені. І це не випадково, адже категорія "трудова міграція" є економічною абстракцією такого типу зв'язків, які зумовлені розвитком сучасних глобалізаційних процесів. Це поняття адекватне новітнім інтеграційним економічним системам.

З огляду на причини, трудову міграцію можна характеризувати, перш за все, як суперечливу єдність інтеріогенеративної та екстеріогенеративної сутнісних форм. Інтеріогенеративна (з англ. interior – внутрішній, generative – той, що породжує) форма та відповідна їй інтеріогенеративна частина міграційного потоку визначаються необхідністю і можливістю здійснення міждержавного руху робочої сили всередині інтегрованих економічних систем. Звідси походить і сама назва. Ключовою характеристикою інтеріогенеративного міграційного потоку є те, що він забезпечує збалансованість ринків праці в інтегрованих системах (наприклад в Європейському Союзі), усуваючи диспропорції у використанні трудового потенціалу, які були спричинені нерівномірним розвитком країн інтегрованої системи, неспівпаданнями у часі фаз економічного циклу, асинхронністю заходів економічної політики

різних країн інтегрованої системи у створенні сприятливого інвестиційного клімату, відмінностями у заходах соціальної політики цих держав. У свою чергу, екстеріогенеративна (з англ. exterior – зовнішній, generative – той, що породжує) форма та відповідна їй екстеріогенеративна частина міграційного потоку породжені дією чинників зовнішнього, стосовно інтегрованої системи, характеру дії. Якщо інтеріогенеративна трудова міграція є внутрішньо необхідною, а тому природною частиною міграційного потоку, то екстеріогенеративна – зовнішньою, а тому надлишковою його частиною. Ці форми знаходяться у внутрішній суперечливій єдності. Така двоїстість і пов'язаний з нею поділ трудовіміграційного потоку на інтеріогенеративний та екстеріогенеративний обумовлені наявністю інтегрованих економічних систем.

З точки зору наслідків у структурі міграційного потоку можна розмежувати його болстерінгову та детеріоративну частини. Це другий аспект сутнісної характеристики трудової міграції. Болстерінгова (з англ. bolster – підтримувати) частина зовнішньо міграційного потоку є бажаною для країни-донора робочої сили, тому що знижує рівень безробіття на національному ринку праці, збільшує реальні доходи населення, сприяє підвищенню професійно-кваліфікаційного рівня мігрантів. В свою чергу, детеріоративна (з англ. deteriorate – погіршувати) частина трудовіміграційного потоку репрезентує його негативні наслідки, оскільки пов'язана із втратою висококваліфікованих спеціалістів тих галузей знань, які користуються найбільшим попиту на міжнародному ринку праці, обмеженням можливостей науково-технічного розвитку країн-донорів, втратою національної еліти.

Такий диференційований підхід до розгляду явища трудової міграції дозволяє виявити його глибинні, сутнісні характеристики не тільки в аспекті сучасних тенденцій розвитку світогосподарських зв'язків, а й в аспекті суперечливого розвитку національного ринку праці. Теоретичне обґрунтування необхідності та критеріїв виділення вищезгаданих сутнісних форм трудової міграції має важливе практичне значення, яке полягає у здійсненні диференційованого підходу до розробки критеріїв і важелів управління процесом трудової міграції. Необхідно сприяти виїзду тих категорій працівників-мігрантів, які не користуються попиту на вітчизняному ринку праці і становлять болстерінгову частину трудовіміграційного потоку. Разом з тим, слід обмежувати виїзд працівників з тих галузей економіки, де існує попит на робочу силу і регулювати вплив у небажаних масштабах представників дефіцитних професій, що становлять детеріоративну частину трудовіміграційного потоку.

Варто зазначити, що внаслідок "впливу мізків" з України відбувається втрата її науково-технічного та інтелектуального потенціалу. Витрати бюджетних коштів на підготовку кандидата наук складають 18 588 грн., а, відповідно, доктора – 32 788 грн. Це, звичайно, значні втрати, якщо взяти до уваги той факт, що за період 1996-2002рр. з України емігрувало 1168 кандидатів та докторів наук, в основному молоді вчені до 40 років (динаміка еміграції докторів і кандидатів наук за кордон подана в табл.1). Для забезпечення сталого економічного розвитку України, її адаптації до "нової" економіки ринок праці буде вимагати саме цієї частини міграційного потоку. Одним із важелів стримування детеріоративної частини міграційного потоку є запровадження системи платності з боку іноземних фірм, які запрошують українських мігрантів з метою працевлаштування. У даному випадку розмір оплати повинен включати величину людського капіталу, обчислену на основі врахування терміну трудової діяльності (до моменту досягнення особою пенсійного віку), щорічного доходу особи яка мігрує, дисконтуючи його за показником процентної ставки по кредитах.

Таблиця 1. Динаміка еміграції докторів та кандидатів наук за кордон

Роки	Всього, осіб	У тому числі	
		доктори наук	кандидати наук
1996	267	83	184
1997	180	51	129
1998	117	19	98
1999	136	32	104
2000	151	26	125
2001	162	23	139
2002	155	27	128

Примітка. Складено за [3:160].

Для стримування "впливу мізків" регулювання повинно включати фінансову підтримку державою науково-технічних, культурних програм, діяльності фондів, в яких вченим, спеціалістам, кваліфікованим працівникам будуть надаватися високооплачувана робота в Україні і можливість короткотермінових виїздів за кордон. Такі програми регулярно

оголошуються для українських громадян іншими державами і розглядаються засновниками як заходи із стримування міграції з України на Захід і допомога нашій країні у збереженні її наукового потенціалу.

Відсутність ефективного державного втручання у трудові міграційний процес може призвести до цілого ряду негативних наслідків: посилення незбалансованості професійно-кваліфікаційної структури робочої сили на національному ринку праці, яка зумовлюється виїздом за кордон з метою працевлаштування носіїв дефіцитних професій; зростання масштабів нелегальних потоків зовнішньої трудової міграції; соціальної незахищеності українських громадян, які працюють за кордоном; втрати валютних надходжень від їхньої діяльності.

Ефективне втручання держави у процес трудової міграції є найбільш дієвим в тих країнах, де: по-перше, воно вмонтоване у загальноекономічний механізм функціонування національної економіки; по-друге, його заходи зосереджені не лише на рівні країни-донора, а й на врахуванні специфіки його прояву в країні-реципієнті; по-третє, основним важелем скорочення трудові міграційних потоків є стимулювання сукупного попиту, в тому числі попиту на робочу силу; по-четверте, до його сфери включено найсуттєвіші аспекти регулювання заробітної плати, посилення трудової мотивації, як в країнах-донорах, так і країнах-реципієнтах робочої сили.

Література

1. Алан Гринспэн: Реальные границы процессов глобализации. – ИноСМИ, 2004 (<http://dialogs.org.ua>).
2. Пирожков С., Малиновская Е., Хомра А. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект: Монография (Совет нац. безопасности и обороны Украины, Нац. ин-т проблем междунар. безопасности). – К.: НИГІМБ, 2003. – 134 с.
3. Статистичний бюлетень №1 за січень 2003 року. – К.: Держкомстат України, 2003. – 160 с.

Анотація

Відношення між феноменом глобалізації та трудової міграції нарешті встановлено. Суть їх форм (внутрішні генерування, зовнішні генерування, підтримка, погіршення), а також висвітлення зовнішніх форм трудової міграції у контексті процесу глобалізації, викладені у статті.

Annotation

The relation between the globalization phenomena and labor migration has been found out. The essences of forms (interior generating, exterior generating, bolstering, deteriorating) and the labor migration manifestation external forms in the globalization process context have been covered in the article.

УДК: 338.242